

Prvi oficirji plešejo

I. Cankarju

F. Lainšček
Feri

»Ta vojna, sinek — spominjam se, kako je tisto pomlad regrat na grobovih bohotno zarumenel,« je stari zašepetal nežneje, kakor grobarji kar koli rečejo sinovom. Potlej sta cokljala molče. Bolščala sta v izsušeno, grintavo potko, ki se je iz leta v leto pogrezala, kot bi jo dolbel neviden potoček, in nista se ozirala za ptički in tistim, še bolj nedolžnim, kar je šelestelo pod aprilskim brstjem. Marcel je stiskal pod komolcem leseno

škaticlo in poslušal, kako se je po dnu kotalil brivski čopič in žvenketal ob rezilo črbinaste britve. Izsušeno milo je poskočilo in zabobnelo s povsem drugačnim glasom, samo če je stopil zares nerodno. »Le kdo je zasmrdel v tej sopari?« je tuhtal in vse bolj se mu je dozdevalo, da doli v vas tokrat ni sedla naveličana starčevska smrt. »Sedla,« je ponavadi rekel oče, ki je bil, gotovo ne kar tako, prepričan, da starčki umirajo sedé. Stari je še pravil, da se mrtvih bojimo le zato, ker molčijo o skrivnostih svoje smrti. Pobožno, skoraj po prstih, sta šla mimo lesenih, s slamo opasanih barak, še bolj ponižno mimo spuščениh polken v kamnitih zidovih. Prvih sta se bala, ker so slemena cvilila, kot pri mrzlih ognjiščih speči otroci, drugih, ker je somrak prostornih soban ogabno silil izza vogalov. Povsem na drugem koncu vasice se je oče nenadoma ustavil, pobral cokle in stresel iz njih ščepec prsti in prahu, nato je s slokim kazalcem pokazal proti hiši. »Poročnik,« je šepnil. »Poročnik?« je še tiše ponovil Marcel.

Ženske so jokale s sluzasto, grgrajočo slino, ki se jim je cedila tudi iz nosnic in so jo iz navade, ne preveč vztrajno, brisale s prepranimi, a za sleherno smrt znova naškrobljenimi in prelikanimi robčki. Sople so globoko, utrujajoče; soparo, ki se je kislilo in dušeče vlekla skozi oboke v vežo, je Marcel zmeraj najbolj sovražil. Ni še razpoznaval, ali je zaudarjalo po mrliču ali po vosku, znoju in solzah. Ko se je oče, preden je vstopil, obrnil in po obredu vzel iz sinovih rok škaticlo z brivskim priborom, so bile njegove dlani kačje hladne; tudi upadli obraz je bil trd, le pod lojnatim lasiščem proti nosnemu korenu mu je utripala izstopla žila. Stari se je na pragu za spoznanje priklonil, ob tem zastal, tako da sta vstopila skoraj z ramo ob rami. Ženske so potožile z višjimi, izsiljenimi glasovi, se v krogu odmaknile od pograda in si z ritnicami iskale prostor v nasprotnem kotu.

Marcel se je obrnil, se zravnal kot stražar, ki bo do krvi branil mrliča, če ga bodo napadle s svojimi ptičjimi obrazi. Ogledoval si jih je, vsako posebej in zelo dolgo — jih prepoznaval, in obtoževal zaradi malenkosti, ali pa zato, ker so žive, potem so mu bile spet tuje, zahrbtne, na koncu so ga premagale in sunkovito se je obrnil k očetu.

Pogrebec je potegnil z mize črno rožnat prt in pognil na raskavo ploskev nekaj listov zavrženega časopisa, nato je odprl škatlico in razvrstil pribor po papirju. »... herojstva naših dobrovoljcev!« je z velikimi črkami pisalo na mestu, poleg katerega je ležala britev. Na prvi besedi je stal kozarec in Marcelu se je kljub radovednosti zdelo, da ga ne sme premakniti. Oče je v velikem kovinskem krožniku, ki mu ga je bila podstavila ena izmed žensk, mešal olje in dišave — škropilo je po papirju, madeži so se širili in temneli. Ko je dodobra premešal in med prepočasnimi gibi pretuhtal opravilo, ki bi ga bil po toliko smrtnih gotovo že moral obvladati tudi miže, je v kamri ostala samo ena ženska. Druge so se zgnetle v predprostor in mogle s pogledi, obrnjenimi v steno. Bogovi so bili iznenada strahotno blizu, morda prav za zidovi: gnetejo se, praskajo po zidu, se pobalinsko dregajo s komolci, češ poglej jih, ljudi, ustne praznine se jim odpirajo v smeh... zdaj, zdaj se bo z onega sveta zakrohotalo... Tudi Poročnik na pogradu se je smehljal; spodnja ustnica se mu je v levem kotičku rahlo povescila, oko mu je verjetno prav zaradi tega poškililo z medlo belino.

Ko je oče odgrnil mrtvaški prt, je Marcel kriknil iz trebuha. Na deskah sta ležali samo glava in od vratu naprej skrbno razprostrta in naravnana paradna oficirska obleka. Ogledoval si je našitke, preštel zvezdice, potem še gumbke, nato se je spozabil in se zastrmel v bela vratna vretenca, po katerih se je cedila prozorna, sluzasta tekočina in se strjevala na platnu. Tudi ovratnik vojaške bluze se je napil tega čudnega izcedka. Stari je glavo previdno stisnil med dlani in jo položil na mizo; podložil jo je s kovinsko škatlico, v kateri je bil gotovo sladkor, kajti ob pokrovu so se nalepile pocrkane rumene mravlje. Sluz je zdaj pritekla skoraj v potočku in se razlila po časopisu. Črke so bile skozi videti popačene, kot bi se bile odlepile s papirja, in se poskušale postaviti pokonci. Marcel je bral: »Pri Adelinu sto mrtvih in šestindvajset ujetih sovražnikovih vojakov, pred oporiščem FO 2 uničen ves bataljon...« Britev je varno drsela po voščenih ličnicah, koža se je jela srebrno sivo lesketati, Poročnik je mežikal, se kdaj pa kdaj ozrl po prostoru, z vsakim očesom na svojo stran, kakor da hoče videti vse naenkrat. Ko je oče prerezal trakec, ki je držal čeljust, se je mrtvec zarezal — kje je tak sovražnik, da mu ne morem pregrizniti vratu?

Ženska, ki je ves ta čas sedela na pručki v kotu, je zajokala z drugačnim glasom, kot so kdaj jokale vse, ki jih je Marcel poznal. »No, no,« je zabundal oče. Še tisti hip je utihnila in spustila veke. Zdaj jo je upal pogledati; bila je drobcena, prelomljena pod suhimi prsmi, lojnat znoj ji je zalival tisočero gub na koščnem obrazu. Oči so ji krožile pod vekami, redke trepalnice so trepetale in se lepile druga na drugo, ustnice so brez glasu dopovedovale bogovom vse materine željice za sina. »Vojna je,« ji je

pojasnil brivec: »Predolgo smo bežali pred njo.« In ona je razumela, celo prikimati je poskušala. Stari je počesal Poročnika — okorno in zalizano, kakor ga je bila včasih počesala mati. »Takó jih pošiljajo domov,« je potožila. »Takooo?« se je začudil. »In samo oficirje... Navadnih vojakov niti ne pošiljajo,« se je nato postavila, in kot da ji je vsaj malce odleglo. Marcel je začutil, da ji je oče zameril. »Moj sin gre jutri v vojsko,« jo je pokaral.

Marcel je ta leta pokorno služil, celo napredoval je — zdaj mu je bobne in edino, s svincem obteženo činelo, nosil nov, še komajda polnoleten vojak. Fantè je bil slok in bledečen, na moč podoben stari leseni piščalki, na katero je zmeraj piskal nekje v ozadju orkestra, kot čriček. Če bi se kdaj pod težo bobnov spotaknil in se udaril do možgan ali pa če bi med dolgimi potovanji za zmeraj zaspal v zatohlih vagonih, njegovega piskanja še človek s pretanjenim posluhom ne bi pogrešal. Vojak je to vedel, kakor vojaki vedo nekatere, nikoli izrečene stvari. Harmoniko je igral nekdanji slavni pianist U, trobento lanski vojni invalid Hari, nekdo je brenkal na kitaro, nekdo je nosil pozavno, toda Marcel se že dolgo ni več zanimal za ljudi. Prizadeval si je, da bi sproti pozabljal, povrh pa je tudi že nekoliko oglušel zaradi bobnov.

Instrumente in bisage s paradnimi oblekami so zložili v kotu steklene dvorane in se naveličano, kot turisti, sprehodili po rumenih prostorih. Vsak zase so si ogledovali posušene palme in bambusovce, ki so se nagibali iz posod k stenam, otipavali so medeninaste kljuge in obešalnike, preučevali nasmeške herojev, ki so se na porumenelih podobah v črnih okvirih postavili v vrsto po celi južni steni, pobirali so redke čike in raztresene voščenske — kar jim je bilo tudi sicer ukazano — in prav nobeden izmed njih ni razmišljal, kako bo v tem nebrušenem kristalu zvenel njegov instrument. Nato je, kot senca po steni, prišel kapelnik. Kot mavre so završali in se postavili v prav nič vojaško vrsto; boljše kljub dolgotrajnim vajam niso mogli nikoli izoblikovati, kajti pozavnist je bil predebel, fantè ni imel prsi, Hari pa je lahko stal le razkoračeno, z levo nogo povsem nazaj. Kapelnik si je, neumen, kot se jim je zdel, vseeno zmeraj znova prizadeval. Kvantal je, jih tolkel po lopaticah, brcal v pete in jih s kolenom suval med noge, kakor da bi se mu bili čisto zares upirali — prestopali so se, se naslanjali drug na drugega, šklepetali v sklepkih in čakali, da se bo naveličal. »Še ta bal in greste v konzerve!« si je dopovedoval možakar, a to je rekel prav zmeraj. Tokrat je sicer dodal, da jih v soboto čaka pomembna zadeva in da se morajo do krvi potruditi, toda vsi so vedeli, da so si priigrjali že veliko pomembnih reči — spremljali so solistke državnih oper, ki so na fronti sicer pele z nekoliko nižjim glasom, zabavali so povabljenca na predsednikovem rojstnem dnevu, igrali so v oguljenih predmestnih krčmah, kjer so se oficirji s svojimi enodnevnimi ženami počutili najvarnejše. »Deležni ste najvišjih časti, ki vam jih lahko nameni domovina,« je votlo pojasnjeval kapelnik, potem ko se je upehal in je bila vrsta spet pokvarjena. »Igrali boste prvim oficirjem.«

»Zamašil sem luknje na piščalki,« mu je šepnil v uho fantè, ko so se pod veliko letalsko plahto že dodobra ogreli in je Marcel pomislil, da so tovariši že zaspali. »Nimam več sape . . .«

Ni se hudoval, kajti tudi sam je bil spotoma že namenoma izgubil dve čineli in bobna, ki sta na stojalu nekoliko štrlela in so ga zaradi dvigovanja na prste zmeraj bolele goleni. Resda bi bil moral dečka, kot vodja orkestra zatožiti ali pa mu vsaj dopovedati, naj za to priložnost vendarle odmaši piščalko, kajti če ga dobijo, bodo obema prevrtali temena, toda neka skrita misel se je ob takih dvomih zmeraj potegnila zanj. Rad ga prav gotovo ni imel, še celo čez mero ga je otovarjal in mu vsiljeval najtežavnejša dela, toda . . . Marcelu se je prve dni njunega poznanstva dozdevalo, da bo fant preživel lastno smrt ali pa jo je bil celo že prelisičil in zdaj caplja naokoli, ne da bi se ga lahko karkoli dotaknilo. Obrnil se je na bok in mu od blizu pogledal v obraz. »No, saj eno luknjico sem pustil,« se je oni vznemiril. Imel je velike prosojne zenice, dolge, črne trepalnice in dekliško izrisane obrvi. Lica so bila napeta, potemnela kot zmrznjeni cvetovi marelic in gladka. Na parah ga ne bi bilo treba briti in mu strugati lišajev; glavico bi samo nadišavil, naoljil in jo vzel v roke, kot jabolko z božjega vrta. Toda dečkova mati ne bo nikoli dobila paketa, kajti njen sin je le navaden vojak.

Steklena dvorana se je poigravala z vzhodnimi sončnimi žarki; predirali so osmojene lise na rumenih steklih, se lomili na sveže zloščenih marmornih tleh in se vsak drugače iskrili na gumbih, epoletah, odlikovanjih in okovanih palicah. Marcel je mimogrede pomislil, da na oder, kjer so razporedili glasbila, ni padel niti drobec svetlobe. Skoraj bi bil tovariše ironično opozoril na to ugotovitev, toda svetloba je nenadoma obmirovala — prva oficirja sta pod roko privedla možiclja, ki so ga prav vsi poznali z velikih barvnih fotografij. Dve dolgi vrsti lesketajočih se prsi sta obmirovali, sveže izbriata lica so se obrnila na čelo mize, kjer je podoba po krajšem postanku otipala stol in sedla. »Slep je!« je siknil šepavi Hari. Pod odrom so se podile podgane. Prvi oficirji so v enem samem samcatem žvenketu sedli, Marcel in tovariši pa so stali ob svojih instrumentih še dolgo po tem. Sonce je počasi polzelo nad okna, žarki so se izgubljali pod mizo in znojili zloščene čevlje, obrazi pa so temneli in postajali vse bolj vsakdanji. Marcel jih je vse po vrsti obglavil in jih še take, krvave zavijal v časopisni papir. Pošiljal jih je materam, ki niso bile prav nič krive — in prvič se je živo spominjal očeta, od katerega doslej ni dobil nobenega pisma. Tudi drugi jih niso dobivali. »Res je slep!« ga je rotil Hari in ga vlekel za bluzo, a Marcel se je bal prikimati. »Slep je!« je stokrat zakričal v sebi, neštetokrat je pritrdil sebi in tovarišu, toda tistega drobcenega giba, ki ga je le-ta zahteval, ni zmoget. Po prstih se je odmaknil in se približal dečku, ki možicljevih slepih gibov gotovo ni opazil. Skoraj drgetal je in vrtel med prstki piščalko, kakor da razmišlja, ali naj zamaši še zadnjo luknjico.

»Nocoj se mi je sanjalo o materi,« je zamolklo, a skoraj naglas rekel deček. Marcelov živalski pogled ga je zbeagal in znova se je jel ukvarjati s piščalko.

Hripav odmev možicljeve zdravice se je prepletal z mislimi o dečkovi materi. Marcel je v grozi spoznaval, da jo govornik prezira z nekakšnim črnim gnusom; iz teme, iz popolne slepote, iz zamašenih zvezd na oni strani neba je raslo in se množilo v brezkončnih odtenkih. In odtenci niso bili več odtenci in mati je bila še bolj mati. »Potem je še živa!« je kriknil — ne! ni kriknil, nihče se ni ozrl. »Potem je zagotovo še živa . . .« Možicelj je povzdigoval glas, prvi oficirji so molčali kot stoli, podgane pod odrom so pobesnele. »Ni živa,« se mu je nasmehnil deček. »Umrla je med porodom.« Po stekleni dvorani se je razleglo možato ploskanje, podbradki so trepetali v enakomernem ritmu, kapelnik se je, udrihajoč z dlanjo ob dlan, približal odru.

»Muzika! Tuš!«

Marcel je vrtel palici, se naslanjal na peto, U se je v njegovem ritmu skoraj skrtil za klavirjem, Hari je rasel v trobento in se bojeval s pohabljeno nogo; reševala ga je pozavna — lepo je bilo slišati, le škoda, da se piščalka to pot ni oglasila. Deček se je zavlekel za največji boben in ga pocukal za hlačnico; še zmeraj se je smehljaj. Prvi oficirji so si zapeli gumbe, pogladili odlikovanja, zategnili obleke, si natakneli kape in se zvrstili v dolgo vrsto. Kapelnik je stal pod odrom in vihtel roke skoraj do ramen. En-dve-tri štir, en-dve-tri štir, so štelili bobni. Držali so se za ramena, poudarjali prsi, dvignili brado, en-dve-tri štir, je šla mimo čudna povorka in se še pred repom s čelom vrnila. Spredaj je tancal možic, general, kot vsi, po prstih, kot vsi, še sam najbolj sam; privzdignjen, kovinski glas se je bojeval z vso črno temo. Nato je nenadoma, ne da bi bil kdo razen Marcela opazil, zapela piščalka. Bobni so tolkli čeznjo, pozavna jo je nešteto krat preglasila, klavir je gomazel po njej, toda bila je kot čriček na jasi, kot ptički pod resjem, ko sta tisto pomlad šla z očetom v vas. Marcel ji je povsem prislulnil, kapelnik se je skremžil, toda bobni so še peli . . . in oficirska vrsta je šla hitreje, veliko hitreje . . . »Dajva!« se mu je smejal dečkov obraz. »Dajva!« je prikimal in udaril močneje. Iztegnjene roke so segle po dirigentu, in že je plesal en-dve-tri štir, ves poten v obraz.

»Dovolj!« je kriknil general. Po naslednjem krogu mu je nešteto glasov pritrnilo, toda Marcel je tolkel — deček mu je k ušesu prislonil zamašeno, komaj za palec debelo in za laket dolgo piščal. Kot kača je strumna vrsta zapustila Stekleno dvorano, kot kača je šla čez celino, še bolj plešoča . . . In slepi general ni videl, da so vojaki zapustili rove in pozabili orožje, in vrsta prvih oficirjev ni slišala, da so se polegli streli, da so utihnil bobni, da si je deček oddahnil ob piščal.

Nihče ne ve, zakaj še plešejo.